

Oponentský posudek

Diplomová práce: SUKOVÁ Markéta: Prožitek blízkosti smrti a jeho vliv na spiritualitu člověka

Studijní program: Komunitní krizová a pastorační práce – diakonika

V úvodních odstavcích autorka deklaruje, že titulní téma je pro ni existenciální. Neboť se ve svém životě s daným fenoménem blíže setkala. Pokouší se tedy reflektovat tuto zkušenost pomocí jednak odborné literatury, jednak prostřednictvím kvalitativního výzkumu, který provedla. Titulní téma určilo i strukturu práce, která je logicky členěná.

Nejprve se diplomantka pokouší vystihnout téma samotné smrti, a to z trojí perspektivy – lékařské, psychologické a náboženské. Všechny tři pohledy se v zásadě shodují na tom, že smrt je hranice v životě, ale její význam, a tím i význam pro předchozí život, nabízejí tyto obory odlišně.

Kapitola o smrti „z náboženské perspektivy“ se omezuje na židovskou a křesťanskou tradici podle Bible, případně Kabaly (24n), na což navazuje katolické pojetí. Promíseno je to s učením o duši a „onom světě“, aniž je uveden zdroj (24). Práce s prameny je zde poněkud nepřehledná, je škoda, že autorka nepoužila standardních pomůcek, jako je například biblický slovník, kompendium dogmatiky, učebnice teologické etiky či pastorační atp.

Nedokážu posoudit, nakolik je možné říci, že „smrt byla v dřívějších dobách brána jako součást života a lidé byli vyrovnání a smíření...“ (25). Proč by se tedy nejpozději od středověku objevovalo tolik úvah o umírání? Proč by např. Luther mluvil o strachu a zoufalství tváří v tvář smrti? V čem spočívala obava před smrtí středověkého člověka?

Ve druhé kapitole, svým způsobem stěžejní, autorka přibližuje fenomén blízkosti smrti a poskytuje jeho definici (27). Obvykle bývá spojován s těžkým traumatem na hranici života. To dokládá autorka i řadou příkladů, které jsou popsány již v 19. století. Ale „největší zásluhu na výzkumu v oblasti fenoménu blízkosti smrti měl Dr. Raymond Moody, Jr.“, jak autorka uvádí (29) a dokládá přehledem hlavních poznatků v samostatné kapitole (35-42). Výzkum v oblasti daného fenoménu je předmětem i moderního bádání, což dokládá novější literatura. Vedle popisu vlastního fenoménu diplomantka uvádí psychologickou i náboženskou interpretaci, a to takovou, která na výzkumy Moodyho a dalších navazuje pozitivně. Dále pak uvádí autorku E. Kübler-Rossovou, jejíž popis fází postupného vyrovnávání se se smrtí patří rozhodně mezi dnes všeobecně přijímané a uznávané poznatky z této oblasti. Stejně tak její vliv na vnímání potřeb umírajících zejm. v oblasti medicínské, ale je možno dodat i pastorační. V každém případě se ukazuje, že daný fenomén pro lidi, kteří s ním mají zkušenost, znamená změnu v dosavadním životě. Autorka zdůrazňuje především oblast životních hodnot a spiritualitu (48). Nabytí přesvědčení, že z hlediska náboženského „přítomnost zážitků blízkosti smrti... podporuje tvrzení, že smrt není konečná a duše z fyzického těla přechází do jiné existence“ (33), je sice možné, ale je třeba říci, že se nejedná ani o konsensus na základě biblického svědectví, ani celé teologické tradice, ale jen o její část.

Že práce Moodyho a Kübler-Rossovové narážely na kritiku, autorka nepopírá (44). Ale ani se této kritice nijak nevěnuje. To lze považovat za škodu pro autorku – i pro předloženou práci. Neboť téma vzbudilo pochopitelně velký zájem široké veřejnosti i odborníků i v Československu 70. let. Jednak práce obou zahraničních autorů představoval tehdy církevní i necírkevní veřejnosti psycholog J. Křivohlavý, jednak vznikla vskutku pozoruhodná kniha H. Haškovcové *Rub života, líc smrti*. Orbis : Praha 1975. Diskusi té doby shrnuje i J. Smolík, *Pastýřská péče*. Kalich : Praha 1991, 220-222. Kriticky se vyjadřuje i O. Nešporová v uvedeném článku (str. 355⁵).

Jako podnět autorce diplomové práce je možno připomenout, že o problematice fenoménu, který popisuje, se vedla i v teologii vášnivá diskuse v 70. – 80. letech 20. století. Téma bylo zdrojem řady prací nikoho menšího než katolického teologa Hanse Künga, který nakonec shrnul úvahy na toto téma v knize „Věčný život“ (česky Praha: Vyšehrad, 2006, německy 1984!). I když Küng vcelku přejně sleduje diskusi

kolem prací Moodyho a Kübler-Rossové, dospívá ovšem k velkému upozornění, že z těchto poznatků medicínských, psychologických, neuropsychologických, není dost dobře možné dělat závěry teologické v tom smyslu, že by byly byt jen odkazem za hranice našeho života. Napořád se jedná o poznatky z „tohoto světa“. Což nijak neumenšuje základní význam zkušenosti, o které autorka píše, že zážitek blízkosti smrti promění zgruntu náš život a jeho hodnoty, může to být vskutku vnímáno jako „lekce života“ (název knihy Kübler-Rossové, dipl. práce str. 45). Což dokládá i autorkou provedený výzkum.

Spiritualitě je věnována část třetí. Je srozumitelné, že zvolené téma prožitku blízkosti smrti má vztah k tématu lidské spirituality. Méně je zřetelné, jak je autorka vlastně propojuje. Rozhodla se pro popis čtyř oblastí, které určují spiritualitu (autorka neuvádí zdroje, které ji k takto pojaté spiritualitě přivedly), ale až na malou výjimku neodpovídá na otázku, jak celá kapitola souvisí s danou problematikou. Věnuje např. podrobnou stať popisu rituálu či významu křesťanských obřadů (54-58), ale spíše bychom v podobné práci očekávali, jak mohou pomoci zvládnout danou situaci, případně jejich souvislost s pastoračním doprovázením atp. Že rituály mají stabilizující funkci, je zajisté obecný poznatek, ale bylo by tedy vhodné v rámci obhajoby se zaměřit na možnou aplikaci či alespoň malou konkretizaci podobných poznatků, a nezůstat u pouhého konstatování.

Čtvrtá část (64-95) je věnována realizovanému výzkumu. Autorka využívá v rámci kvalitativního výzkumu metodu případové studie a fenomenologie, pro získání informací zvolila polostrukturovaný rozhovor. Představuje metodu a způsob sběru dat a plnotextově předává získané odpovědi od tří respondentů, se kterými se osobně setkala.

V kapitole „Diskuse“ (96-102) diplomantka propojuje poznatky z výzkumu se získanými poznatky z literatury.

Poukazuje na to, co si vytkla jako výzkumný cíl, totiž že zážitek blízkosti smrti dovedl respondenty, a konec konců i samotnou autorku, k přehodnocení dosavadního života a jeho cílů. V zásadě ve všech případech jde o změnu hodnotové stupnice i k intenzivnějšímu spirituálnímu prožívání.

Okolnosti, které předcházely této životní změně, jsou důležitou součástí tohoto nového pohledu na život. Nelze však nepřipomenout, že o podobné proměně života vyprávějí i lidé, kteří sami tuto blízkost smrti nezažili, ale zažili je například jejich blízcí, kteří prošli těžkou nemocí nebo rodinnou krizí atp. Lze konstatovat nějaký rozdíl mezi vnímáním životní změny těch, kteří prožili blízkost smrti, a těch, kteří nevykazují takovou osobní zkušenost? Jinými slovy, liší se nějak změněný pohled na svět, život, hodnoty atd. u lidí, kterým byl diagnostikován například diabetes, či jiné vážné chronické onemocnění, od lidí, kteří zakusili blízkost smrti? A je to vskutku vždy tak, že „prožitek klinické smrti má za následek, že si najednou uvědomíme, co je v našem životě důležité“ (100)? Neexistují i lidé, které tento prožitek neproměnil? Existují i na toto téma výzkumy?

Stejně tak by mohlo být otázkou, jakou roli pro podobný výzkum hraje časový odstup od onoho klíčového momentu, majícího důsledky pro změnu vnímání hodnot, života a rituálů. Všichni respondenti prožili blízkost smrti nejméně před 20 lety. K určitým změnám by došlo v běžném životě zřejmě i bez krizových momentů (omezení pití kávy, změna přístupu ke sportu, adrenalinové zážitky, změna povolání), prostým stárnutím. Jak tento odstup autorka vnímala? Jak se s ním pracuje v odborné literatuře, která se zabývá podobnými výzkumy, pojednávajícími delší životní období?

Samotný Závěr (103-104) je spíše stručným souhrnem výsledků práce a popisem metody sběru dat. Nechybí potvrzení hypotézy, kterou si autorka stanovila, že prožitek blízkosti smrti mění pohled na život i život samotný. Závěr podobné práce by měl však přinést nejen toto konstatování, ale zároveň naznačit další výstupy – jak pro oblast medicíny, tak například oboru, který studentka studovala, případně pro teologické myšlení, například pastoraci. Ale tento mezioborový přístup může být předmětem rozhovoru při obhajobě.

Seznam literatury je poměrně bohatý. Obsahuje značný počet publikací, které se fenoménem smrti a vnímání smrti zabývají, v češtině i angličtině. Jak tento seznam, tak obsah práce z pochopitelných důvodů bohatě čerpají od dvou autorů (Kübler-Rossová, R. A. Moody). Poněkud chybí jak podrobnější kritika daného konceptu, jak bylo zmíněno výše, tak ale i případné přijetí a modifikace v dalších desetiletích.

Určité nedostatky v oblasti kritického nadhledu při práci mohou naznačit i následující poznámky. Například v úvodní stati (14n) se objevuje řada paušálních tvrzení, která nejsou nijak doložená (společnost si smrt nepřipouští, smrt vyvolává strach atp.). Sice lze s autorkou i souhlasit, ale například množství literatury, které autorka uvádí v závěru, ukazuje, že se přece jen o smrti v dané době hodně psalo a stále píše. A když se o tabuizaci smrti v moderní společnosti (i teologii) píše, jsou k tomu uváděné doklady (srov. např. uvedený titul od Olgy Nešporové, která se zabývá právě tématem tabuizace [str. 355n]; nebo Smolík, Josef: Pastýřská péče. Kalich : Praha 1991, str. 212.).

„Na tabuizaci smrti poukázala americká lékařka a psychiatrička Elisabeth Kübler-Rossová, která ... nesoustředila svůj zájem na fyzickou složku umírání, ale věnovala pozornost především psychice umírajícího, kde odhalila potřebu kontaktu s umírajícím člověkem. Díky ní se začalo pohlížet na smrt jako na důležitou součást naší konečnosti a řešila se koncepce takzvané dobré smrti.“ (17) To je nepochybně pravda. Ale rovněž jen částečná. V oblasti pastorační literatury se o těchto věcech mluvilo odedávna, jen rozpojením pastorační literatury a lékařství se toto povědomí vytratilo. Ale pastorační literatura se danému fenoménu věnovala i ve 20. století hojně. Jen je škoda, že tento typ literatury takřka zůstal mimo pozornost autorky.

Práce s prameny je vysoce problematická. Autorka sice odkazuje na literaturu, ale poněkud volně. Vůbec není jasné, zda se jedná o parafráze či citáty, zda se odkaz týká poslední věty či celého odstavce. Autorka, přísně vzato, takřka vůbec necituje, užívá buď více či méně volné parafráze nebo zřejmě odkazu na podobné myšlenky. Není možné rozpoznat, kde autorka užívá myšlenek uvedených autorů, a kde svých. Rozpoznat, zda se jedná o skutečně kritickou práci s textem, jak se od diplomové práce očekává, je takřka nemožné. Autorka odkazuje u jednoho odstavce často na více stran původního díla. A například u pozn. 18⁶, 22¹⁶ je ponecháno jaksi na čtenáři, aby si dohledal v původním díle, kde je myšlenka uvedena. Protože stejně postupovala i u ostatních internetových zdrojů, upustil jsem od výčtu těchto nedostatečných poznámek. I u internetových zdrojů je třeba uvést stranu, udává se i čas, kdy byl dokument stažen z internetu nebo navštíven. Stejně tak není jasné, kde autorka vzala myšlenky ap. Pavla (22). U Bible naopak neužíváme uvádění stran, na kterých se citát nachází.

Předložená práce vykazuje rovněž značné nedostatky v oblasti interpunkce. Shoda podnětu s přísudkem při psaní i/y pokulhávají za dobrými zvyky. Rezervy zůstávají i v oblasti grafického zpracování. Ač se nedoporučuje při psaní diplomových prací zarovnávat do bloku, autorka se o ně pokusila. Obvyklé editory (WORD atp.) umožňují pouze mechanické zarovnání, nikoli již dorovnání mezer, přesunutí předložek a spojek, kam patří atp. Při označování kapitol desetinným dělením se za poslední číslicí nedělá tečka. Chemickou značku CO₂ je lépe psát jako CO₂.

U předložené práce oceňuji, že si autorka zvolila uvedené téma a pokusila se jej teoreticky i prostřednictvím výzkumu zpracovat. Myslím, že je dostatečně zřetelné, jaké cíle si autorka předsevzala a jak k nim dospěla. Z toho důvodu práci doporučuji k obhajobě. Vzhledem ke kritickým poznámkám, uvedeným výše, nedoporučuji lepší hodnocení než D-E, v závislosti na obhajobě.

Ladislav Beneš, Dr.
Katedra praktické teologie
Praha 20. 5. 2022